

Eschatologia w Księdze Zachariasza

Zachariasz (rozd. 1–8)

Niemal wszyscy komentatorzy przypisują Zachariaszowi prorocтва znajdujące się w rozdz. 1–8 księgi noszącej jego imię. Obecne tam wizje i wyrocznie są owocem działalności Zachariasza między wrześniem 520 a listopadem 518 roku. Podobnie jak Aggeusz jest zainteresowany odrodzeniem Jerozolimy i Judy: odbudowaniem świątyni, odnowieniem wspólnoty powygnaniowej i urzeczywistnieniem się Bożej obietnicy zbawienia. Po lekturze wizji Zachariasza można odnieść wrażenie, iż są one zapisem scenariusza bliskiej już realizacji królestwa mesjańskiego, co kazałoby zaliczyć jego myśl eschatologiczną do kategorii eschatologii aktualizującej. Z taką opinią można się zgodzić tylko do pewnego stopnia, gdyż intencją przepowiadania Zachariasza nie jest tyle wygłaszanie nowych zapowiedzi eschatologicznych i mesjańskich, ile raczej wykazanie, że na oczach wspólnoty powygnaniowej spełniają się zapowiedzi wcześniejszych proroków (por. 1,4.6). Proroctwo Zachariasza przedstawia się jako reinterpretacja eschatologiczna „wcześniejszych proroków” (1,4), wśród nich przede wszystkim Izajasza, Micheasza i Ezechiela.

Zachariasz potwierdza aktualność prorockich obietnic dotyczących Syjonu i świątyni, jednak w wizjach kreśli nowy harmonogram ich realizacji, akcentując jeszcze wyraźniej wspaniałość chwały Jerozolimy wynikającą z obecności w niej Jahwe (por. 1,14). Bóg będzie dla miasta murem ognistym (2,9), będzie strzegł jego mieszkańców jak „żrenicy swego oka” (2,12), zaś Juda stanie się Jego „dziedzictwem w ziemi świętej” (2,16). Rozpoczęte prace przy odbudowie sanktuarium przyniosą odrodzenie w wymiarze kosmicznym (por. 1,11; 6,7-8). Przyszła pomyślność Syjonu i zamieszkującego go ludu (por. 8,44-5.7-8.12) będzie znakiem błogosławieństwa dla całego świata (por. 8,13). Narody pogańskie będą pielgrzymować do Jerozolimy (por. 8,22) i rozpoznają w niej zbawczą obecność Jahwe (por. 2,15; 8,23). W te wyobrażenia eschatologiczne Zachariasza wpisuje się również jego oczekiwanie na wypełnienie się proroctw o mesjańskim władcy. Mimo że w wizjach pojawia się idea dwuwładzy: religijnej (arcykapłan Jozue) i politycznej (namiestnik Zorobabel), to prorok zakłada, iż nastanie mesjańskiego królestwa pod panowaniem króla z domu Dawida dokona się poprzez osobę Zorobabela, do którego odnosi tytuł „odrośli” (*semah* – 3,8; 6,4) przywołujący proroctwo Jr 23,5; 33,15.

W perspektywie dalszego rozwoju eschatologii prorockiej należy podkreślić obecność dwóch elementów w wizjach Zachariasza, które później będą charakterystyczne dla apokalipsy. Pierwszy z nich to ułożenie wizji w strukturę znaczącą, w której każda z wizji ma sens sama w sobie, ale równocześnie czerpie go ze swojej relacji z całością wizji. Koncentryczny układ Zachariaszowych wizji służy wyeksponowaniu dwóch wizji położonych centralnie: oczyszczenia szat arcykapłana Jozuego (3,1-10) oraz świecznika i dwóch oliwek (4,1-14), a tym samym idei dwuwładzy we

wspólnocie powygnaniowej. Drugi element z wizji Zachariasza, który później na stałe będzie charakteryzował gatunek apokalipsy, to obecność nadprzyrodzonej istoty – anioła-interpretatora (1,9 itd.). Postać ta pojawiała się już we wcześniejszych wizjach prorockich, przede wszystkim u Ezechiela (por. 40,3), ale też w wizjach dworu niebieskiego u Iz 6 (por. 1 Krl 22). Innowacja, którą wprowadza Zachariasz, zawiera się nie tyle w jego roli „tłumacza” tego, co widzi prorok, ile raczej w funkcji pośrednika między światem boskim i ludzkim, będącego kanałem komunikującym wolę Bożą ludziom (por. 1,12.14; 2,7-8; 6,7). Tym samym wydarzenia opisane w wizjach leżą również „gdzieś pośrodku nieba i ziemi”, co zwiastuje przyszłe rozwiązania dualistyczne w apokaliptyce.

Deutero-Zachariasz (rozd. 9–14)

Komentatorzy są zgodni, iż kontekst historyczny, cechy literackie (gatunek, styl itd.) oraz prezentowana teologia w Za 9–14 przemawiają za uznaniem tych rozdziałów za zbiór różny od wcześniejszych rozdziałów z Księgi Zachariasza. Brak jednak konsensusu w sprawie autorstwa, okresu, w którym zostałyby ogłoszone te proroctwa, jak również w odniesieniu do procesu ich redakcji. Większość egzegetów przychyliła się do opinii o pochodzeniu tych proroctw z pierwszej połowy V wieku przed Ch., za czym przemawiają dwa czynniki: (1) zauważalne w nich tło polityczne i ekonomiczne oraz (2) aktualizujące ujęcie teologii Syjonu, które bliskie jest czasom odbudowywania Jerozolimy.

Myśl eschatologiczna zawarta w Za 9–14 nie układa się w jakiś spójny system. Raczej każdy z rozdziałów przynosi własną wizję eschatologiczną, które razem tworzą coś na wzór „obrazu kubistycznego, na którym ten sam malarz przedstawia różne ujęcia ludzkiej twarzy lub postaci. Pokazanie w tym samym czasie z różnych punktów widzenia [rzeczywistości eschatologicznej] pozwala czytelnikowi na zobaczenie i zrozumienie jej w pełniejszym wymiarze”¹. Niewątpliwie można mówić o pewnym rozwoju eschatologii prorockiej u Deutero-Zachariasza, co jest zauważalne najpierw przy porównaniu rozdz. 9–11 z 12–14, a następnie rozdz. 12 (dokładniej 12,1–13,6) z 14. Zdaniem P. Hansona² wyobrażenia eschatologiczne obecne w Za 9–11 wykorzystują przede wszystkim motyw Jahwe jako wojownika (por. 9,14), który staje w obronie Jerozolimy i Judy, pokonuje ich nieprzyjaciół (por. 9,15-16) i obejmuje powszechne panowanie w świecie (por. 9,9-10). Podobny motyw jest obecny w Za 12–14, jednakże ulega on znacznemu przepracowaniu. Uwaga koncentruje się już nie tylko na Judzie i Jerozolimie, gdyż interwencja Jahwe ma wymiar kosmiczny (por. 14,4-9). Pojawia się myślenie dualistyczne, którego przejawem jest idea przejścia do przyszłości zrywającej z obecną historią oraz przeciwstawienie sobie

¹ D.L. Petersen, *Zechariah 9–14 and Malachi*, OTL, London 1985, 27.

² P.D. Hanson, *The Dawn of Apocalyptic. The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology*, Philadelphia 1974, 323.

rzeczywistości dobra i zła. W rezultacie narody pogańskie nie są wyłącznie przedmiotem kary, lecz otwiera się przed nimi możliwość uczestniczenia w erze zbawienia (por. 14,16-19).

Wizja eschatologiczna w Za 12–14 jest jednak o wiele bardziej złożona, gdyż wewnątrz tej sekcji dochodzi do zwrotu w kierunku eschatologii apokaliptycznej, której elementy są wyraźnie obecne w Za 14. W Za 12 Jerozolima pomimo najazdu obcych narodów pozostaje nietknięta (por. w. 6), podczas gdy w Za 14 zostaje splądrowana i zniszczona, zaś połowa jej mieszkańców skazana na wygnanie (por. w. 2). W obu rozdziałach walczącym jest wyłącznie Jahwe, jednak w rozdz. 12 to Jerozolima jako narzędzie w ręku Boga staje się źródłem przegranej jej wrogów (por. ww. 2.3.6)³. W Za 12 wsparcie ze strony Jahwe płynie nie tylko dla Jerozolimy, jak ma to miejsce w Za 14, lecz również dla Judy, jej przywódców i mieszkańców (por. 12,2.4-7). Odrodzenie Jerozolimy w Za 12,1–13,6 dokonuje się wymiarze duchowym (por. zapowiedź „wylania ducha łaski i miłosierdzia” w 12,10 i „wytryśnięcia źródła [dla obmycia] z grzechu i nieczystości” w 13,1). Natomiast w Za 14 mowa jest o nowym stworzeniu, w którym zostaje definitywnie usunięty stary porządek (por. ww. 6-7), zaś ziemską Jerozolimą zostaje przemieniona w niebiańską (por. ww. 10-11). Wreszcie uniwersalne panowanie Jahwe w Za 12 pozostaje zawężone tylko do granic Judy, natomiast w Za 14 obejmuje cały świat. W królestwie Jahwe będzie miejsce nie tylko dla reszty z Izraela, ale także dla „reszty ocalałej spośród narodów”, która będzie pielgrzymować na Święto Namiotów do Jerozolimy” (por. 14,16-19).

Na „eschatologiczny dramat” zapisany w Za 9–14 składa się, zdaniem G. Fohrera⁴, pięć wydarzeń: (1) zniszczenie potęgi obcych narodów, które najadą Jerozolimę, (2) wyzwolenie i wybawienie Izraela jako eschatologicznej wspólnoty zbawionych przez jej oczyszczenie i zgromadzenie rozproszonych, (3) stworzenie cudownych, rajszych warunków życia dla wspólnoty zbawionych, (4) początek bezpośredniego panowania Jahwe, (5) nawrócenie się reszty obcych narodów. Odnosząc ten schemat do Za 14 – tekstu wieńczącego wyobrażenia eschatologiczne Deutero-Zachariasza, zauważa się przede wszystkim radykalne oderwanie przyszłości od teraźniejszej historii. Zbawienie nie będzie kontynuacją dotychczasowego czasu, gdyż w dniu interwencji Jahwe nastąpi przewrót w dotychczasowym porządku natury. Wstrząsy, które ogarną góry, otworzą drogę przed Jahwe wkraczającym do Jerozolimy (por. 14,4). W rezultacie Jerozolima jako najwyższy punkt wobec otaczających ją równin stanie się centrum świata (por. 14,10). Jedyność tego przyszłego dnia (por. 10,7) wiąże się również z radykalną przemianą natury. Istniejąca w niej polarna struktura jako gwarant jej istnienia (światło – ciemność, ciepło – zimno, lato – zima) zostaną usunięte przez Boga (por. 14,6-8). Nowe stworzenie dokona się poprzez nastanie powszechnego królestwa Jahwe na ziemi (por. 14,10), której żyzność i urodzaj będą

³ Motyw ten wystąpił już w Za 9,13 i 10,4.

⁴ Por. G. Fohrer, „Die Struktur der alttestamentlichen Eschatologie”, *ThLZ* 85 (1960) 408.

gwarantowane przez wodę żywą wypływającą z Jerozolimy (por. 14,8). Za tym obrazem kryje się idea błogosławieństwa i przekleństwa związana z zachowywaniem lub złamaniem przymierza z Jahwe (por. 14,12-15). Ta relacja nie będzie już wyłącznym przywilejem Izraela, gdyż zostaną w nią włączeni ocaleni spośród narodów, które wcześniej wystąpiły przeciwko Jerozolimie (por. 14,16). Ich ponowne przybycie do Jerozolimy będzie miało na celu oddanie pokłonu Jahwe w Świątyni Namiotów (por. 14,16-19), w czym wybrzmiewa echo proroctw o eschatologicznej pielgrzymce pogan na Syjon z Iz 2,2-4 i Mi 4,1-4 (por. Za 8,22-23). W ten sposób dokona się ostateczne przekroczenie granic wyznaczających dotąd tożsamość Izraela jako „ludu świętego” (Wj 19,6): w ten dzień Jahwe uświęci Jerozolimę oraz wszystkich, którzy do niej przybywają i w niej przebywają (por. 14,20-21).

Eschatologia Deutero-Zachariasza stanowi istotny zwrot w kierunku apokaliptyki. Szczególnie w Za 14 zauważa się zerwanie między historią i eschatologią. Ta ostatnia jest ujmowana w kategoriach transcendentnych. Wprawdzie w opisie przyszłości sięga się po motywy znane z wcześniejszych pism prorockich (przede wszystkim idea dnia Jahwe i najazdu obcych narodów na Jerozolimę), jednakże służą one wyrażeniu oczekiwań pozostających poza doczesną historią. Nie jest to jeszcze apokaliptyczna koncepcja dualizmu, lecz interwencja Jahwe przynosząca kosmiczny wstrząs, a wraz z nim radykalną odnowę Jerozolimy, stanowi o zapoczątkowaniu nowej epoki w relacji całego świata wobec Jahwe.